

OSOBOWOŚĆ I EWOLUCJA ŻYCIA PSYCHICZNEGO

W swoich wykładach edynburskich Bergson rozpoczął dyskusję stwierdzeniem, że problem osobowości jest centralnym problemem filozofii. Z perspektywy ewolucji twórczej osoba nie rozwija osobowości stopniowo, lecz dana jest jej ona w całości. Jej potencjalność rozproszona jest na różne funkcje psychiczne; niektóre z nich są zdolnościami.

W historii myśli ludzkiej pojęcie osobowości pojawiło się później niż pojęcie jaźni, charakteru i duszy. Jednym z pierwszych, którzy posługiwali się kategorią osobowości, był Immanuel Kant, który nadał temu pojęciu znaczenie podmiotu ludzkiego jako jakości transcendentalnej. W drugiej połowie dziewiętnastego wieku kategoria ta zaczyna być stosowana także w psychiatrii i psychologii (na przykład przez Jeana-Martina Charcota czy Pierre'a Janetą)²⁸.

Wcześniej pewien projekt połączenia kategorii „ja” i osobowości znajdujemy w myśli Sørensa Kierkegaarda, które zawarł je w studium *O równowadze między tym, co estetyczne, a tym, co etyczne, w kształtowaniu się osobowości*²⁹. W studium tym kategoria wolności wyboru umożliwia „ja” doświadczenie wieczności oraz przejścia od „ja” doczesnego do „ja” absolutnego, od osobowości bezpośredniej do osobowości wiecznej. Taki model myślenia obecny

²⁸ Por. K o b i e r z y c k i, dz. cyt., s. 213.

²⁹ Zob. S. K i e r k e g a a r d, *O równowadze między tym, co estetyczne, a tym, co etyczne, w kształtowaniu się osobowości*, tłum. K. Toeplitz, w: tenże, *Albo-albo*, tłum. K. Toeplitz, J. Iwaszkiewicz, PWN, Warszawa 1976, t. 2, s. 208-455.

jest w tekstach Bergsona, chociaż francuski filozof nie odwołuje się do myśli Kierkegaarda.

William James dokonuje natomiast rozróżnienia kategorii „ja” (ang. Self) i „mnie” (ang. me), które ukazują dwie perspektywy widzenia siebie przez człowieka. „Ja” utożsamia James z jaźnią czystego ego, a we „mnie” rozróżnił trzy empiryczne wymiary jaźni, których człowiek doświadcza: materialny, społeczny i duchowy³⁰.

Bergson zaczyna rozmyślenia na osobowości od refleksji nad ewolucją twórczą. Jedną z jej linii, rozpoczętą przez pierwszy impuls życia, stanowi ewolucja życia psychicznego. Jej celem jest zróżnicowanie, które przejawia się w postaci osobowości: „Ewolucja zamierzała tworzyć wyróżnione osobowości i [...] szereg gatunków poprzedzających człowieka może być uważany za gigantyczny przewód telegraficzny, przez który przesyłano komunikat, gdzie oddzielne słowa tworzą to, co nazywamy ludzkimi osobowościami”³¹. Celem ewolucji gatunkowej jest ujednostkowanie i wyodrębnienie się pojedynczych osób.

Zróżnicowany szereg gatunkowy poprzedzający człowieka zmierza do wytworzenia osobowości która syntetyzuje to, co gatunkowe, i to, co jednostkowe, w metafizyczną jedność³². Osobowość to życie psychiczne dane jako całość w ewolucji. Ale w ewolucji osobowość ujawnia się jako kreacja w relacji do ciągłości i zmiany. Ciągłość stanowi cechę zmiany, która – według Bergsona – jest charakterystyczna dla człowieka i utożsamia się z jego osobowością: osobowość to właśnie „ciągłość zmiany”³³. Ciągłość zmiany zaś to trwałość i jedność „niepodzielnego trwania i substancjalnej zmiany”³⁴, charakteryzujących osobę – jest to jednak zmiana w trwaniu lub trwanie w zmianie.

Bergson zetknął się z wielkim psychologiem francuskim Pierre’em Janetem w czasie swoich studiów doktorskich w École Normale Supérieure. Spotkanie to okazało się początkiem wieloletniej przyjaźni w późniejszych latach. Być może ten wpływ zainicjował zainteresowanie Bergsona psychologią, którego owocem stał się między innymi cykl wykładów metafizyczno-psychologicznych przedstawionych w liceum Blaise-Pascal w Clermont-Ferrand. Wynikiem

³⁰ Por. W. J a m e s, *The Principles of Psychology*, Dover Publications, New York 1950, t. 1, s. 291-330.

³¹ B e r g s o n, *Problem osobowości*, s. 38.

³² Ujęcie to bliskie jest koncepcji metabolizmu biologicznego i metabolizmu informacyjnego, które syntetyzują się w człowieku, na co wskazywał w końcu dwudziestego wieku krakowski psychiatra Antoni Kepiński (zob. A. K ę p i ń s k i, *Rytm życia*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2001).

³³ B e r g s o n, *Problem osobowości*, s. 23, 26.

³⁴ „Substancjalność zmiany jest widoczna i namacalna w dziedzinie życia wewnętrznego”. H. B e r g s o n, *Postrzeżenie zmiany. Wykład II*, w: *Myśl i ruch. Dusza i ciało*, tłum. K. Błęszyński, PWN, Warszawa 1963. s. 121n.

badań zainspirowanych psychologią były też jednak wykłady o osobowości prowadzone na Uniwersytecie Edynburskim, w których Bergson promuje ideę koncepcję dysocjacji (istnienia dwu „ja” i jednej osobowości), rozwijaną przez Janeta w jego psychopatologii.

Bergson zachowuje idee Janeta we własnej koncepcji osobowości jednoczącej „ja” powierzchwne i „ja” głębokie. Przy okazji udaje mu się zintegrować ujęcie psychologiczne z metafizycznym, a także ewolucjonistyczne z kreacjonistycznym. Wysiłek Bergsona zmierza do psychometafizycznej koncepcji osobowości, w której filozof stara się pogodzić pojęcia dynamiki i statyki z pojęciami ewolucjonistycznymi: transformacji i ciągłości. Dlatego koncepcja osobowości jest przez Bergsona wyrażana za pomocą metafor muzycznych. Píše na przykład, że osobowość „to po prostu ciągła melodia naszego życia wewnętrznego, melodia, która się ciągnie i będzie ciągnąć niepodzielna od początku do końca naszego świadomego istnienia”.